

*Sanjar AVAZOV,
QarDU Falsafa va sotsiologiya kafedrasida o'qituvchisi*

PhD M.Atavullayev taqrizi asosida

O'ZBEKISTONDAGI MEHNAT MIGRATSIYASI YO'NALISHLARI VA SABABLARI

Аннотация

Globalashuv jarayoni tobora shiddatli tus olgan davrimizda migratsiya jarayoni, ayniqsa tashqi migratsiya oqimi kuchaygandan kuchayib bormoqda. Ushbu maqolada barcha zamonlarda dolzarb ahamiyat kasb etgan migratsiya, mehnat migratsiyasi masalalari tahlil etilgan. Ayniqsa bugungi globalashgan dunyoda ko'pchilik yurtdoshlarimizning tashqi mehnat migrantlariga aylanish sabablari hamda o'zbekistonlik mehnat muhojirlarining ijtimoiy ahvoli, ularni qiynayotgan muammolar xususida atroflicha fikr yuritilgan.

Klai so'zlar: Migratsiya, ichki va tashqi migratsiya, mehnat migratsiyasi, noqonuniy mehnat migratsiyasi, iqtisodiy faol fuqaro, o'zbekistonlik mehnat migrantlari, mehnat muhojirlarining ijtimoiy ahvoli, pul o'tkazmalari, O'zbekiston mehnat migratsiyasi agentligi, o'zbek diasporalari.

ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПРИЧИНЫ

Аннотация

В то время, когда процесс глобализации набирает силу, миграционные процессы, особенно внешние миграционные потоки, усиливаются. Вданной статье анализируются вопросы миграции, трудовой миграции, которая всегда играла важную роль. Особеннов современном глобализованном мире подробно рассматриваются причины превращения многих наших соотечественников иностранных трудовых мигрантов, а также социальное положение трудовых мигрантов из Узбекистана, мучающиеих проблемы.

Ключевые слова: Миграция, внутренняя и внешняя миграция, трудовая миграция, нелегальная трудовая миграция, экономически активный гражданин, узбекские трудовые мигранты, социальный статус трудовых мигрантов, денежные переводы, Узбекское агентство по трудовой миграции, узбекская диаспора.

LABOR MIGRATION IN UZBEKISTANTRENDS AND REASONS

Annotation

At a time when the process of globalization is gaining momentum, migration processes, especially external migration flows, are intensifying. This article analyzes the issues of migration, labor migration, which has always played an important role. Especially in the modern globalized world, the reasons for the transformation of many of our compatriots into foreign labor migrants, as well as the social situation of labor migrants from Uzbekistan, and their problems are considered in detail.

Key words: Migration, internal and external migration, labor migration, illegal labor migration, economically active citizen, Uzbek labor migrants, social status of labor migrants, remittances, Uzbek Agency for Labor Migration, Uzbek Diaspora.

Kirish. Mehnat migratsiyasi, ya'ni odamlarning qulay va maqbul mehnat faoliyati bilan shug'ullanish niyatida bir hududdan boshqa hududga ko'chib yurishi umumjahon tendensiyasidir. Shu sababga ko'ra, u barcha mamlakatlarda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham namoyon bo'layapti – buni e'tirof etmaslikning iloji yo'q. To'g'ri, tarixiy taraqqiyotning avvalgi davrlarida ham manzildan manzilga ish ilinjida ko'chib turgan odamlar bo'lgan, biz tadqiqotimiz maqsadiga kirmagani bois masalaning bu jihatini e'tibordan chetda qoldirayapmiz. Lekin o'tgan asrning oxirlari, ayniqsa yangi asrga kelib, ushbu jarayon ancha salmoqli miqyos va polivektorli yo'nalish kasb qila boshladi. Mazkur muammo mamlakatimiz ijtimoiy barqarorligida o'ta muhim ahamiyat kasb etmoqda va shu bois mehnat migratsiyasining barcha jihatlarini ilmiy tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mehnat migratsiyasi muammosi, uning vujudga kelish sabablari hamda ijtimoiy oqibatlarini to'g'risida ko'plab fikr-mulohazalar, tadqiqotlar yuzaga keldi. Migratsiya mazmunan boy, poliattributiv va ko'pvektorli jarayon bo'lgani tufayli ayrim olimlar uning bir jihatiga, boshqalari esa boshqa tomoniga diqqatni jamlaydilar. Masalan, D. I. Valentey, N.V. Zvereva, A. Landri, A. Sovi kabi olimlarning asarlarida demografik yondashuv ko'zga tashlanadi.

Migratsion muammolarga iqtisodiy yondashuv eng keng tarqalgan nuqtai nazarlardan biridir. Bunday yondashuvning nazariy va metodologik asoslarini shotland iqtisodchisi A.Smit, ingliz iqtisodchisi T.Maltus va nemis iqtisodchisi K. Marks asarlaridayoq ko'rish mumkin.

Tahlil va natijalar. Mavzuni o'rgangan tadqiqotchilar aksariyat hollarda mehnat migratsiyasi deganda avvalo kishilarning xorijga ishga ketishlarini nazarda tutadilar. Aslida bunday emas. Muammoni bunday tarzda talqin qilish mamlakatdagi mehnat migratsiyasining mohiyati, yo'nalishlari, xarakterini ilmiy va obyektiv tavsiflashga xalal beradi. O'zbekistondagi bugungi mehnat migratsiyasi mohiyatan murakkab jarayon bo'lib, u turli yo'nalishlarda sodir bo'lmoqda hamda har bir yo'nalishning vujudga kelishiga sabab bo'lgan omillar, manbalar mavjud. Statistik ma'lumotlarda bu yaqqol ifodasini topgan. Tadqiqotda real voqelik faktlari hamda statistik ma'lumotlar tahlili, taqqoslash va umumlashtirish, sotsiometrik o'lchov kabi usullardan foydalanilgan.

Ijtimoiy jarayonlar va statistik ma'lumotlar tahlili mamlakatdagi mehnat migratsiyasining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat ekanligini ko'rsatmoqda:

Birinchi yo'nalish - qishloqdan shaharga mehnat migratsiyasi. Mamlakatda mehnat faoliyati bilan shug'ullanish maqsadida qishloqlardan shaharlarga ko'chib o'tayotgan kishilar soni ko'paymoqda.

Qishloqdan shaharga migratsiya miqyosining oshib borayotgani sababi shundaki, mamlakatda ularning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli o'rtasidagi tafovut kattaligicha qolmoqda. Qishloqda aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan, sanoatni esa zaruriy xom ashyo bilan ta'minlashga xizmat qiladigan iqtisodiyot tarmoqlari rivoj topgan bo'lsa, shaharlarda asosan mazkur xom ashyodan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi zavodlar, kombinatlar, fabrikalar faoliyat olib bormoqda. Ularning iqtisodiy ahvoli va taraqqiyoti o'rtasidagi farqlar ancha sezilarli.

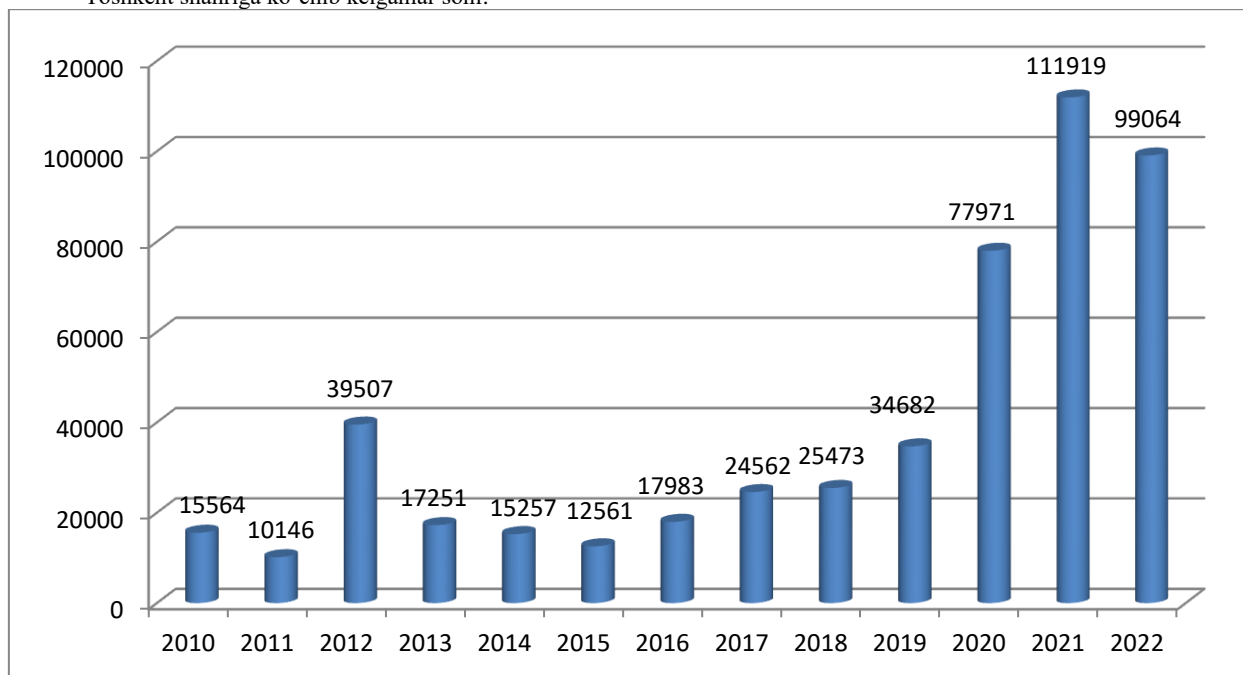
Shahar va qishloq iqtisodiyoti, iqtisodiy taraqqiyotidagi tafovut, bir tomondan, ijtimoiy infrastrukturnalardagi tafovutni, ikkinchi tomondan esa, aholi daromadlari o'rtasidagi farqni keltirib chiqarmoqda. Shaharlardan farqli o'laroq, qishloqlarda ta'lim

va sog'liqni saqlash muassasalari, madaniyat maskanlari, maishiy xizmat ko'rsatish obyektlari yetishmaydi, mavjudlarining sifati va moddiy-texnika bazasi shahardagidan ancha past. Qishloq ahlining daromadlari miqdori ham havas qilgulik darajada emas. "Hududlarda, ayniqsa, qishloqlarda aholining aksariyat qismi yetarli daromad manbaiga ega emasligidan xabaringiz bor, deb ta'kidlaydi davlat rahbari.- Har qanday mamlakatda bo'lgani kabi bizda ham kam ta'minlangan aholi qatlamlari mavjud. Turli hisob-kitoblarga ko'ra, ular taxminan 12-15 foizni tashkil etadi. Bu o'rinda gap kichkina raqamlar emas, balki aholimizning 4-5 millionlik vakillari haqida bormoqda"[1]. Mamlakat Prezidentining ta'kididan ko'rinib turibdiki, kam ta'minlangan aholining katta qismi aynan qishloqlarda istiqomat qiladi.

Ko'rilgan choralar qishloqlardagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni tubdan o'zgartirganicha, shahar va qishloqlar ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli o'rtasidagi tafaovutlarni kamaytirganicha yo'q. Buning uchun uzoq yillik sa'y-harakatlar talab etilishini ham tushunish mumkin. Hozircha esa qishloq xo'jaligidagi muammolar, ijtimoiy infrastrukturaning rivojlanmaganligi, ayniqsa ish o'rinlarining yetishmasligi va ish haqining boshqa sohalarga qaraganda pastligi kishilarni shaharlardan ish va daromad manbai izlashga, shaharlardagi ijtimoiy infrastruktura imkoniyatlaridan foydalanish choralarini topishga, farzandlar kelajagini shahar bilan bog'lashga majbur qilmoqda. O'zbekistondagi mehnat migratsiyasining birinchi yo'nalishi – qishloqdan shaharga migratsiyaning asosiy sababi shuning bilan bog'liq.

Ikkinchi yo'nalish – viloyatlardan poytaxtga mehnat migratsiyasi. Mamlakatda mehnat faoliyati bilan shug'ullanish maqsadida viloyatlardan poytaxtga ko'chib o'tayotgan kishilar soni ko'paymoqda. O'zbekiston Respublika Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi e'lon qilgan ma'lumotlar asosida tayyorlangan ushbu grafikka e'tibor beraylik.[2]

Toshkent shahriga ko'chib kelganlar soni:

Grafikda keyingi 10-12 yil mobaynida Toshkent shahriga ko'chib kelganlar soni dinamikasi ko'rsatilgan. Mazkur raqamlarga mamlakat poytaxtiga xorijdan migratsiya qilganlar soni kiritilmagan. Albatta, ushbu raqamlar poytaxtga ko'chib kelgan barcha fuqarolar sonini ifodalaydi. Biroq Toshkentga ko'chib kelganlarning umumiy soniga mutanosib ravishda mehnat migrantlari soni ham oshishini nazarda tutmoq kerak. Buning ustiga, kishilarning mutlaq ko'pchiligi poytaxtga mehnat faoliyatini davom ettirish maqsadida ko'chib keladilar.

To'g'ri, mehnat faoliyatini davom ettirish maqsadida bir viloyatdan boshqasiga ko'chayotgan kishilar ham bor. Lekin mehnat migratsiyasining bu yo'nalishlari poytaxtga migratsiyaga qaraganda ancha kamligicha qolmoqda. Bugungi kunda mehnat faoliyatini davom ettirish maqsadida viloyatlardan poytaxtga kelgan fuqarolarni iqtisodiyotning barcha sohalarda uchratish mumkin. Ular davlat va nodavlat sektorlarida, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va boshqa sohalarda Vatan manfaatlarini yo'lida fidokorona mehnat qilmoqdalar.

Viloyatdan poytaxtga migratsiya miqyosining oshib borayotgani sababi shundaki, Toshkent mamlakat ijtimoiy va iqtisodiy hayotida yetakchi mavqega egaligicha qolmoqda. Xususan, respublikada faoliyat olib borayotgan sanoat, savdo, qurilish, madaniyat tashkilot va korxonalarining salmoqli qismi aynan Toshkent shahrida joylashgan.

Poytaxtdagi madaniyat muassasalari soni ham nihoyatda ko'p. Biror viloyatda Toshkentdagicha kutubxona, muzey, sirk, teatr, konsert va ko'rgazma zallari mavjud emas. Biror viloyatda bu qadar ko'p madaniy-ma'rifiy tadbirlar o'tkazilmaydi. Bunday turli-tumanlik fuqarolar madaniy hayotini sermazmun o'tkazish imkonini beradi, boshqa viloyat aholisi diqqatini mudom tortib turadi.

To'g'ri, keyingi yillarda davlat rahbari tashabbusi bilan hududlarni iqtisodiy rivojlantirish, ulardagi ijtimoiy-iqtisodiy tafaovutlarni qisqartirish masalalariga jiddiy e'tibor berila boshlandi. Bu borada mamlakat Prezidentining "Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha sektorlar faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi"[3], "Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni reyting baholash tizimini joriy etish to'g'risidagi"[4] Qarorlari qabul qilindi. Ushbu qarorlarni hayotga tatbiq qilish bo'yicha salmoqli chora-tadbirlar majmui amalga oshirildi. Biroq Prognozlashti-rish va makroiqtisodiy tadqiqotlar Instituti mutaxassislari Toshkent shahri bilan viloyatlardagi ijtimoiy-iqtisodiy tafaovutni qisqartirish uchun kamida 35 yil kerak bo'lishini bashorat qilmoqdalar. Hozircha esa Toshkent shahri mehnat faoliyatini davom ettirish uchun eng jozibali hudud sifatida qolmoqda. O'zbekistondagi mehnat migratsiyasining ikkinchi yo'nalishi – viloyatlardan poytaxtga migratsiyaning asosiy sababi shuning bilan bog'liq.

Uchinchi yo‘nalish – respublikadan xorijga mehnat migratsiyasi. Mamlakatda mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish maqsadida xorijiy yurtlarga vaq-tinchalik va mavsumiy ravishda borib kelayotgan kishilar soni ko‘pligicha qolmoqda. Xorijda mehnat qilayotgan fuqarolar soniga doir ma‘lumotlar bir-biridan keskin farq qiladi. Ularning aksariyat qismi biror bir mantiq yoxud asosga ega emas. Shu boisdan mazkur ma‘lumotlarni keltirishni va tahlil qilishni ma‘qul topmadik. Biz bu o‘rinda rasmiy va mutasaddi tashkilotlar tomonidan turli hujjatlarda va matbuot konferensiyalarida rasman ma‘lum qilingan faktlarga tayanishni ma‘qul topdik.

O‘zbekistonlik migrantlar o‘n yillardan buyon mehnat faoliyati bilan shug‘ullanish uchun bir necha mamlakatga borib turadilar. Ular orasida Rossiya yetakchi o‘rinni egallaydi. Rossiya Federatsiyasi Ichki ishlar vazirligi oshkor qilgan ma‘lumotlarga ko‘ra, 2017 yilda mamlakatda 1 million 822 ming 933 o‘zbekistonlik fuqaro mehnat migranti sifatida ro‘yxatdan o‘tgan. Oradan bir yil o‘tib, ularning soni 2 milliondan oshgan[5]. Koronavirus pandemiyasidan keyingi davrda ma‘lum muddat o‘zbekistonlik mehnat migrantlari sonining oshishi kuzatilgan. Xususan, Rossiya Ichki ishlar vazirligi 2021 yilning yanvar-sentabr oylarida O‘zbekistondan kelgan 3 million 54 ming 180 migrant ro‘yxatdan o‘tganini oshkor etgan[6]. Bundan tashqari, ko‘rsatilgan davrda o‘zbek migrantlari Turkiya, Janubiy Koreya, Qozog‘iston kabi mamlakatlarda ham mehnat qilganlar.

Tashqi mehnat migratsiyasi sabablari haqida gapirganda ko‘pchilik mu-taxassislar avvalo ish o‘rinlarining yetishmasligini tilga oladilar. Bu fikrda jon bor, albatta. Biroq ishsizlik tashqi mehnat migratsiyasining yagona sababi emas. Quyidagi faktlarga e‘tibor beraylik. Rasmiy ma‘lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistondagi ishsizlik darajasi 2020 yilda iqtisodiy faol aholining 10,5 foizini, 2021 yilda - 9,6 foizini, 2022 yilda 8,9 foizini tashkil etgan. Mamlakatdagi iqtisodiy faol aholi 15 million atrofida ekanligini inobatga olsak, ishsizlar soni taxminan 1 million 300 ming atrofida ekanligi ma‘lum bo‘ladi. Biroq, shunga qaramasdan, respublikadagi ko‘plab ish o‘rinlari vakant sifatida qolib ketmoqda.

Oylik ish haqlarining kamligi ayrim o‘zbekona orzularni ro‘yobga chi-qarishga xalal bermoqda. Masalan, o‘zbek yoshlarining mutlaq ko‘pchiligi o‘z avtomobiliga ega bo‘lishni orzu qiladilar. Shu sababli yoshlarning muayyan qismi avtomobil xarid qilish uchun mablag‘ to‘plash maqsadida xorijga yo‘l oladilar.

Tashqi mehnat migratsiyasiga jamiyatdagi turfa marosimlarning qimmatligi ham sabab bo‘lmoqda. To‘ylar, oilaviy tantanalar, ma‘raka va marosimlar fuqarolardan borgan sari ko‘proq mablag‘ xarajatini talab qilmoqda. Aksariyat to‘yxona egalari ixcham va kamxarj o‘tkazish niyatida bo‘lgan fuqarolardan to‘ylar, oilaviy tantanalar, ma‘raka va marosimlarni o‘tkazishda belgilangan qoidalarga zid ravishda to‘y xarajatlarni ikki-uch baravar miqdorda asossiz undirib olmoqda. To‘ylar, oilaviy tantanalar, ma‘raka va marosimlarda san‘atkorlar haddan ziyod baland narxlarda xizmat ko‘rsatmoqda. Bu xarajatlarning hammasini ham mamlakatdagi o‘rtacha maosh hisobidan qoplab bo‘lmaydi. Shu boisdan oila qurishni rejalashtirgan yoshlar, farzandini ro‘zg‘orli qilish niyatidagi fuqarolar, boshqa oilaviy marosimlarni o‘tkazishni ko‘zda tutgan kishilarning ma‘lum qismi xorijda mehnat qilib, mablag‘ to‘plashga majbur bo‘ladilar.

Uy-joy narxlarining balandligi, individual uy-joy qurish uchun zarur bo‘lgan qurilish materiallarining qimmatligi, ipoteka kreditlari foizining kattaligi ham ayrim jamiyat a‘zolarini mehnat migratsiyasiga undamoqda. Mamlakatda bu va bunga o‘xshagan omillar saqlanib qolar ekan, xorijga mehnat migratsiyasi ko‘lami kattaligicha qolaveradi, uning geografiyasi yangi va yangi o‘lkalar hisobidan kengayib boraveradi. Tilga olingan omillar mehnat migratsiyasining uchinchi yo‘nalishi – respublikadan xorijga migratsiyaning asosiy sababi bo‘lmoqda.

Xulosa. Xulosa qiladigan bo‘lsak, O‘zbekistondagi bugungi mehnat migratsiyasi mohiyatan murakkab jarayon bo‘lib, u turli yo‘nalishlarda sodir bo‘lmoqda hamda har bir yo‘nalishning vujudga kelishiga sabab bo‘lgan omillar, manbalar mavjud. Chunonchi, O‘zbekistondagi mehnat migratsiyasining birinchi yo‘nalishi – qishloqdan shaharga migratsiyaga shahar va qishloq ijtimoiy-iqtisodiy ahvolidagi tafovut, ikkinchi yo‘nalishi – viloyatlardan poytaxtga migratsiyaga poytaxt ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari va infrastrukturasi-ning jozibadorligi, uchinchi yo‘nalishi – respublikadan xorijga migratsiyaga ishsizlik va maoshlarning kamligi, turmush darajasining pastligi sabab bo‘lmoqda.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish bo‘yicha sektorlar faoliyatini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”// lex.uz/docs/ 4145890.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. “Hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta‘minlashga doir ustuvor chora-tadbirlar to‘g‘risida”// lex.uz/docs/3302438.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strate-giyasi.”O‘zbekiston”. Toshkent. 2023 yil.
4. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. J.4.- T.:O‘zbekiston, 2020.
5. Zohidov A. O‘zbekistonda ishsizlik sabablari: maosh kammi yoki yaxshi xodim?// cedr.uz, 2021, 13 noyabr
6. Mineyeva D. O‘zbekiston Rossiyadagi mehnat migrantlari soni bo‘yicha yetakchi.// plov.press, 2021, 14 dekabr